

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансових технологій та банківського бізнесу

ЛЕМКО Тетяна Русланівна

**Соціальне страхування в Україні / Social
insurance in Ukraine**

спеціальність: 232 - Соціальне забезпечення
освітньо-професійна програма - Соціальне забезпечення

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи СЗ-41
Т. Р. Лемко

Науковий керівник:
д.е.н., професор, І. С. Гуцал

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

"14" серпня 2024 р.

Завідувач кафедри
О. В. Кнейслер

ТЕРНОПІЛЬ - 2024

АНОТАЦІЯ

Лемко Т. Р. Соціальне страхування в Україні. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра за спеціальністю 232 “Соціальне забезпечення”. – Західноукраїнський національний університет. Факультет фінансів та обліку. – Тернопіль, 2024.

У роботі висвітлено сутність, принципи та завдання соціального страхування в Україні. Розкрито елементну складову системи соціального страхування; проведено аналіз функціонування та оцінка діяльності фондів вітчизняної системи соціального страхування; запропоновано ключові стратегії модернізації та розвитку соціального страхування; оцінено позитиви світового досвіду соціального страхування та можливості їх апробації у вітчизняну практику.

ANNOTATION

Lemko T. R. Social Insurance in Ukraine. – Manuscript.

Research for obtaining the educational and qualification level of Bachelor in the specialty 232 "Social Security". – West Ukrainian National University. Faculty of Finance and Accounting. – Ternopil, 2024.

The paper highlights the essence, principles, and tasks of social insurance in Ukraine. The elemental components of the social insurance system are disclosed. An analysis of the functioning and performance evaluation of the domestic social insurance funds has been conducted. Key strategies for the modernization and development of social insurance have been proposed. The positives of global social insurance experiences and the possibilities of their application in domestic practice have been assessed.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	6
1.1. Економічна сутність, принципи та завдання соціального страхування.....	6
1.2. Елементна складова системи соціального страхування в Україні.....	14
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	19
2.1. Сучасний стан та аналіз функціонування системи соціального страхування в Україні.....	19
2.2. Оцінка діяльності фондів соціального страхування в Україні.....	26
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ З ВРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ	31
ВИСНОВКИ	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	40

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У контексті змін у суспільстві та умов розвитку, а також зростання соціальних ризиків та напруження у відносинах на робочому місці, ключове значення набуває функціонування системи соціального страхування. Ця система призначена для забезпечення фінансового захисту та матеріального забезпечення груп населення, які можуть зазнати втрати основних джерел доходу через непередбачені обставини, такі як нещасні випадки, захворювання, інвалідність, втрата годувальника, безробіття тощо.

У системі соціального захисту населення України ключовим компонентом є державне соціальне страхування, що ґрунтується на принципах обов'язковості, відповідно до соціального завдання, покладеного на державу. Як показує досвід, жодна країна, навіть якщо вона високорозвинена, не може повністю та ефективно задовольнити потреби у соціальному захисті всіх верств населення. Тільки індивідуальні програми соціального страхування для конкретних груп осіб можуть сприяти цій меті.

Хоча вже відбулися позитивні зміни, в цьому контексті все ще існують проблеми, які потребують негайного вирішення для стимулювання еволюції та стратегічного розвитку української системи загальнообов'язкового державного соціального страхування з метою поліпшення матеріального забезпечення осіб, які мають на це право. Це охоплює модифікацію системи через завершення пенсійної реформи, модернізацію діяльності державних соціальних фондів для спрощення процедур та підвищення доступності соціальних програм підтримки. Отже, важливим є подальше дослідження як теоретичних, так і практичних аспектів системи соціального страхування.

Вивчення теоретичних і методологічних аспектів системи соціального страхування в Україні проводилося відомими економістами як з України, так і з-за кордону. Серед них були такі вчені, як Гальчинський О., Кістяковський Л., Лебединський Ю., Мельниченко В., Новікова І., Степаненко О., Шаренков О., Лібанов І., Князевич С., Солодовник Д., Нечипоренко С., Прилипко С., Курмаєв П., Внукова Н., А. Мерзляк, І. Міщук, С. Нечипоренко, Н. Похил, Соснов Ю.,

Романовська Ю., Г. Трунова, І. Чебан, Н. Чудик-Білоусова та інші. Крім цього, в українських дослідників, таких як А. Бидик, Н. Єлагін, М. Кравченко, Ю. Мохова, І. Сидор та інші, була зацікавленість у вивченні окремих аспектів державного і приватного пенсійного забезпечення, діяльності неpubлічних пенсійних фондів та їхнього розвитку в умовах України.

У зв'язку з важливістю сучасних досліджень щодо соціального страхування та його розвитку в Україні як у теоретичному, так і в практичному аспектах, наступним кроком є проведення глибоких науково-практичних досліджень, спрямованих на активізацію діяльності державних соціальних фондів, перехід до повноцінного приватного пенсійного забезпечення та збільшення активності та заохочення соціального страхування як важливого компонента соціального пакета. Недостатній рівень дослідження цієї проблематики визначив вибір теми для випускної кваліфікаційної роботи, підкресливши її актуальність, практичне та теоретичне значення.

Мета і завдання дослідження. Мета цього дослідження полягає у виявленні теоретичних та прикладних засад для системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також у визначенні можливих шляхів її майбутнього розвитку в Україні.

Для досягнення цілі потрібно виконати такі завдання:

- провести дослідження економічної природи, принципів та завдань соціального страхування;
- проаналізувати компоненти системи соціального страхування;
- проаналізувати характеристики та тенденції розвитку загальнообов'язкового страхування в Україні;
- провести аналіз поточного стану вітчизняної системи соціального страхування;
- викласти стратегії та конкретні кроки щодо модернізації та подальшого розвитку системи соціального страхування, а також висвітлити їхні перспективи;

- ознайомитися з перевагами міжнародного досвіду у сфері соціального страхування та розглянути можливості їх застосування в українських умовах.

Об'єкт дослідження. Об'єктом цього дослідження є система соціального страхування в Україні.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти роботи системи соціального страхування в Україні.

Методи дослідження. Під час обґрунтування теоретичних основ системи загальнообов'язкового державного соціального страхування використовувалися різноманітні наукові методи, такі як аналіз, синтез, індукція, дедукція, системний підхід, теоретичне узагальнення і інші. Для аналізу практичних аспектів та проблематики функціонування системи застосовувалися аналітичний метод, графічний аналіз, порівняльний аналіз, групування, комплексний підхід і інші методи. При розгляді перспектив розвитку системи використовувалися методи прогнозування, узагальнення, комплексний підхід, групування і інші аналітичні підходи.

Практична значимість отриманих результатів. Отримані результати мають практичне значення, оскільки вони визначають стратегічні напрямки модернізації системи соціального страхування, засновані на аналізі практики та визначенні тенденцій її розвитку.

Апробація. Результати дослідження були оформлені у вигляді тез доповіді та опубліковані у збірнику студентських наукових праць кафедри фінансових технологій та банківського бізнесу «Актуальні питання теорії і практики соціального забезпечення».

Структура кваліфікаційної роботи. Дана кваліфікаційна робота включає в себе вступ, три розділи з відповідними висновками до них, а також список використаних джерел. Обсяг роботи становить 43 сторінки комп'ютерного тексту, де містяться 5 таблиць та 7 рисунків. Список використаних джерел налічує 39 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

1.1. Економічна сутність, принципи та завдання соціального страхування

Для ефективного функціонування держави важливо впроваджувати комплексну та узгоджену соціальну політику, спрямовану на підтримку гідного рівня життя і достатку громадян, а також на гарантування їх соціального захисту та підтримки. Одним із результатів такої політики є створення системи соціального страхування, яка базується на застосуванні страхових принципів у рамках державного регулювання соціальних ризиків. Ця система спрямована на забезпечення підтримки для населення, що перебуває у специфічних відносинах з державою або спеціалізованими приватними компаніями [6, с. 23].

Важливо відзначити, що система соціального страхування є одним із основних компонентів соціальної політики в умовах ринкової економіки. Основною метою цієї системи є гарантування реалізації конституційного права громадян на матеріальне забезпечення у різних життєвих ситуаціях. Соціальне страхування використовується у всіх моделях соціальної політики, проте його масштаби, форми та співвідношення з іншими заходами соціальної підтримки можуть відрізнятися [41, с. 56].

У розумінні економічної природи та змісту соціального страхування не існує однозначного визначення, оскільки його часто розглядають у різних контекстах, зокрема:

- в економічних відносинах;
- у забезпеченні матеріальних потреб;
- у відносинах прав, обов'язків та гарантій [42, с. 75].

Таблиця 1.1

Наукові підходи до розуміння сутності «соціального страхування»

Сутнісна ознака	Автор/джерело	Визначення
Як система економічних відносин	Н.М. Внукова [31]	- система економічних відносин, за допомогою якої формуються і витрачаються фонди коштів для матеріального забезпечення непрацездатних;
Як система матеріального забезпечення	С.О. Кропельницька[31]	- система заходів щодо матеріального забезпечення населення в старості, на випадок захворювання чи втрати працездатності в працездатному віці, на випадок безробіття, підтримки материнства та дитинства, охорони здоров'я громадян, при виході на пенсію тощо;
	Т.О. Кир'язова [31]	- система заходів щодо матеріального забезпечення населення у старості, у разі захворювання чи втрати працездатності в працездатному віці, у разі безробіття, підтримки материнства та дитинства в умовах страхової медицини, при виході на пенсію;
	А. Колосок [27, с.130]	- гарантована державою система матеріального забезпечення громадян у разі тимчасової втрати працездатності, при досягненні похилого віку, а також система інших заходів, спрямованих на матеріальне, культурно-побутове та оздоровчо-
Як система прав, обов'язків і гарантій	ЗУ «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 14 1998 року №16/98- ВР [43]	- система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що включає матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхових внесків власникам або уповноваженим органом (роботодавцем), громадянами, а також бюджетних та інших джерел, передбачених законом;

*Розроблено автором на основі [42, с. 75]

Узагальнюючи визначення економічної сутності «соціального страхування», які були представлені у таблиці 1.1, можна визначити, що це система взаємовідносин, спрямованих на формування різноманітних резервів у грошовій та матеріальній формі. Ці резерви необхідні для компенсації збитків, надання допомоги або забезпечення соціального захисту у разі виникнення певних страхових подій. Соціальне страхування є ефективним механізмом соціального забезпечення, що реалізується через створені системи відповідних страхових фондів. Ці фонди формуються за рахунок внесків страхувальників у разі настання відповідних страхових подій, таких як старість, хвороба, втрата працездатності, втрата годувальника або безробіття[21, с. 17].

Розрізнення загальних та спеціальних аспектів соціального страхування сприяє глибшому розумінню значення цього правового явища та визначенню його конкретних особливостей, що допомагає уточнити його сутність у вузькому контексті.

До загальних характеристик соціального страхування відносяться правові, економічні та соціальні.

Правова характеристика соціального страхування виявляється в тому, що всі процеси, що відображають суть соціального страхування, закріплені у нормативно-правових актах і передбачені їхніми нормами. Економічна характеристика соціального страхування полягає у тому, що воно є механізмом перерозподілу грошових коштів у суспільстві та має зв'язок з економічним розвитком. Сутність соціальної ознаки в тому, що система соціального страхування спрямоване на забезпечення системи соціального захисту для всіх верств населення.

Щодо спеціальних ознак соціального страхування, вони визначають особливості соціального страхування. Ці ознаки в сукупності є унікальними і характерні лише для соціального страхування. Серед них можна виокремити: спрямованість на конкретні цілі або потреби, необхідність залучення до трудової діяльності людини та залежність від соціальних ризиків, загальнонаціональні

пріоритети, імперативність, періодичність, відновлення соціально-економічної безпеки, ймовірність, конкретизація соціального страхування.

Так, коли ми говоримо про конкретизацію соціального страхування, маємо на увазі, що ця форма захисту охоплює певний сегмент суспільства - це ті групи працівників, які, внаслідок соціального ризику, опиняються у ситуації, небезпечній для їхнього життя.

Соціальне страхування відзначається імперативністю, що вказує на обов'язковість здійснення його на умовах, передбачених законом, тобто без можливості змін умов за вільно вираженою згодою сторін. Специфічна ознака періодичності соціального страхування вказує на регулярність інтервалів у процесі надання цього виду соціального захисту. Щодо спеціальної ознаки відновлення соціально-економічної безпеки, то вона підкреслює, що соціальне страхування не лише компенсує соціальні ризики, а й вживає заходи для запобігання негативним наслідкам ризикових ситуацій та їхнього впливу у майбутньому.

У соціальному страхуванні ознака імовірності виявляється у неможливості передбачити страховика наперед. Також існує невизначеність щодо моменту настання страхового випадку, тобто конкретний час не визначений. Щодо цільової характеристики, вона передбачає, що відповідний фонд використовується у відповідності зі своїм призначенням і цілями, які для нього визначені.

У ході аналізу відзначимо, що соціальне страхування існує у двох варіантах - обов'язковому та добровільному.

При ефективному розвитку соціально-економічних відносин, переважання добровільної форми соціального страхування з участю громадян та роботодавців є бажаною. Однак, з урахуванням зростання соціальних викликів у суспільстві, ключове значення набуває загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Це передбачає надання соціальної підтримки та матеріального забезпечення групам населення, що знаходяться в уразливому стані у зв'язку з різноманітними соціальними ризиками за рахунок державних соціальних гарантій. Ці гарантії

забезпечуються за допомогою цільових позабюджетних фондів, які можуть отримувати допомогу від державного бюджету у разі потреби. Таким чином, держава гарантує фінансову стабільність цих фондів та виконання програм обов'язкового соціального страхування [31, с. 47].

За словами О. Бокова, запровадження загальнообов'язкового державного соціального страхування охоплює наступні аспекти:

- забезпечення стабільної фінансової системи для захисту громадян у разі настання різних життєвих обставин, таких як безробіття, тимчасова втрата працездатності, вагітність та пологи, народження дитини, травми або нещасні випадки на робочому місці та професійні захворювання, старість та інші ситуації, передбачені законодавством, за рахунок страхових внесків, які сплачують роботодавці та застраховані особи.
- створення ефективної системи управління соціальним страхуванням, що базується на участі представників трьох сторін соціального партнерства: держави, профспілок та роботодавців.
- покращення системи виплат та встановлення ефективного контролю за цільовим використанням коштів, що перебувають у цільових страхових фондах.

У Законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування», прийнятому 14 січня 1998 року під номером 16/98-ВР, враховані всі вищезгадані аспекти. Згідно з цим документом, загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі - ЗДСС) охоплює комплекс правових норм, обов'язків і гарантій, що забезпечують соціальний захист громадян, у тому числі надаючи фінансову підтримку у разі захворювання, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них причин, а також у пенсійному віці та інших ситуаціях, передбачених законодавством.

С. Березіна також поділяє подібну точку зору, вказуючи, що соціальне страхування є комплексом правових норм, обов'язків і гарантій, що забезпечує соціальний захист, включаючи фінансову допомогу громадянам у випадках

захворювання, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття та інших непередбачених обставин. Цей захист забезпечується через формування грошових фондів шляхом сплати страхових внесків, а також за рахунок коштів з бюджету та інших джерел. [6, с. 25].

Згідно з О. Тищенко, соціальне страхування виступає як форма правових відносин між учасниками соціально-страхових зв'язків - застрахованими особами, страхувальниками та страховиками. Ці відносини мають на меті захист соціально важливих інтересів застрахованих осіб у випадках виникнення суспільно-важливих обставин, таких як страхові випадки, що передбачені чинним законодавством України і є підставою для страхових соціальних виплат. Ці виплати здійснюються за рахунок коштів страховиків (фондів ЗДСС) [63, с. 200].

Таким чином, у рамках системи соціального страхування застраховані особи включають найманих працівників, а також, у випадках, передбачених законодавством, інші категорії осіб, такі як громадяни України, іноземці, особи без громадянства та члени їх сімей, які проживають в Україні, за умови, що це не визначено іншими міжнародними договорами України, які мають затвердження Верховною Радою України. На користь цих осіб здійснюється обов'язкове державне соціальне страхування [71, с. 169].

О. Москаленко розглядає соціальне страхування як засіб соціального забезпечення населення, що включає в себе комплекс економічних, організаційних і правових заходів, заснованих і забезпечених державою. Ці дії мають на меті компенсувати або зменшити негативні наслідки погіршення фінансового і соціального стану працівників та, у випадках, передбачених законодавством, інших груп громадян.

Вони охоплюють ситуації, що стосуються захворювання, втрати працездатності, втрати годувальника, безробіттям з незалежних від них причин, старіння, а також інші випадки, визначені законодавством як страхові ризики. Ці витрати здійснюються за рахунок коштів страхових фондів, які формуються через обов'язкові страхові внески, сплачувані роботодавцями та громадянами, а також

інших джерел доходів, що визначені законом і використовуються виключно для цілей, визначених законом [38, с. 253].

Умови та порядок проведення соціального страхування відповідають законодавчо встановленим принципам, які включають:

- обов'язковість страхування для працівників, які працюють на підставі трудового договору або за іншими умовами, визначеними законодавством про працю, а також для тих, хто забезпечує себе зайнятістю самостійно (включаючи членів творчих спілок та творчих працівників, які не є членами таких спілок), а також для громадян, які здійснюють підприємницьку діяльність;
- гарантія права на отримання виплат відповідно до соціального страхування для осіб, які зайняті підприємницькою, творчою та іншими видами діяльності;
- забезпечення фінансування витрат на надання матеріального забезпечення та соціальних послуг, які встановлені законодавством про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, здійснюється за рахунок коштів страхових фондів;
- принцип солідарності та надання субсидій;
- гарантії держави стосовно виконання застрахованими особами своїх прав.
- забезпечення рівня життя, який не знижується нижче встановленого законом прожиткового мінімуму, через надання пенсій, інших соціальних виплат та допомоги, які є основним засобом існування;
- раціональне та цільове використання ресурсів загальнообов'язкового державного соціального страхування.
- забезпечення паритету представників всіх суб'єктів управління соціальним страхуванням.

Соціальне страхування має значний вплив на економіку країни, виконуючи різноманітні функції та сприяючи вирішенню важливих соціальних завдань у суспільстві (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Функції соціального страхування та обов'язки, що вирішуються в процесі його здійснення

Функції	На рівні окремої особи	На рівні держави
Захисна	- забезпечення відчуття фінансової захищеності	- захист від ризику (звільнення від додаткових фінансових витрат)
Попереджувальна (превентивна)	- зниження ймовірності настання страхових соціальних ризиків і негативних наслідків від їх прояву	
Відтворювальна	- компенсація матеріальних втрат внаслідок настання страхових ризиків (втрати працездатності, настання пенсійного віку, безробіття, нещасного випадку)	- забезпечення безперервності суспільного відтворення
Перерозподільна	- підтримка досягнутого рівня доходів населення	- перерозподіл ризиків у часі та просторі
Контролююча	- підвищення особистої відповідальності	- контроль над ризиками, а також за строго цільовим формуванням та використанням коштів страхових соціальних фондів
Стимулююча	- стимулювання ділової активності населення	- стимулювання науково-технічного прогресу
Акумуляуюча	- гарантія постійної наявності резервів	
Інвестиційна	- переведення пенсійних збережень у інвестиції	- забезпечення економіки країни інвестиційними ресурсами
Стабілізуюча	- стабілізація рівня життєдіяльності працівників	- узгодження інтересів соціальних суб'єктів з системою соціального страхування

*Розроблено автором на основі[37]

Отже, у суспільстві такі особи відчують фінансову стабільність, що стимулює їх до відновлення та збільшення ділової активності. Це сприяє безперервності суспільного розвитку та перетворенню пенсійних накопичень на інвестиції.

1.2. Елементна складова системи соціального страхування в Україні

Для забезпечення повного і ефективного державного соціального страхування в Україні законодавчо визначено основні його компоненти: пенсійне страхування, медичне, страхування в разі тимчасової втрати працездатності та пов'язаних з народженням і похованням витрат, страхування від нещасних випадків на виробництві та захворювань, що призвели до втрати працездатності, і також страхування від безробіття.

Так, пенсійне страхування представляє собою систему спеціальних відносин між учасниками, які базуються на зборі грошових внесків у цільовий пенсійний фонд з метою надання фінансової допомоги особам, які вийшли на пенсію. Це вважається основним механізмом соціального захисту населення в Україні і однією з ключових гарантій стабільного розвитку суспільства.

Це пояснюється тим, що система пенсійного страхування враховує потреби як працюючого, так і непрацюючого населення країни. Відповідно до Н. Похла, держава має обов'язок вживати конкретних організаційних заходів з метою поетапного збільшення рівня пенсійного забезпечення для неактивної частини населення, враховуючи фінансові можливості бюджету.

Відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування", цей вид страхування здійснюється відповідно до наступних принципів:

- чіткого визначення умов і порядку проведення загальнообов'язкового державного пенсійного страхування з боку законодавства;
- право на добровільну участь у вказаній системі страхування надається особам, які не мають обов'язкового страхування;
- інтерес працездатних осіб у гарантуванні своєї фінансової стабільності після виходу на пенсію;
- забезпечення однакових можливостей для всіх учасників системи отримання пенсії і виконання обов'язків стосовно сплати страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування;

- встановлення різниці у розмірах пенсій, що залежать від тривалості періоду страхування та рівня доходу або заробітної плати.;
- фінансування витрат на виплату пенсій та надання соціальних послуг відбувається за рахунок коштів, зібраних у вигляді страхових внесків, а також із бюджетних та цільових фондів;
- направленою та продуктивною використання фінансових ресурсів;
- обов'язковості суб'єктів системи за порушення вимог цього закону, та за недотримання або неналежне виконання відведених їм обов'язків;

У своїх висловлюваннях стосовно страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, Г. Трунова підкреслює, що основною метою цього виду страхування є забезпечення безпечних умов праці та захисту працівників від негативних наслідків професійних ризиків. Згідно з її поглядами, ефективний захист у цьому контексті має брати під опіку не лише працівників, а також їхні сім'ї та інші зацікавлені особи, сприяти підвищенню продуктивності праці, забезпечувати економічну стабільність країни, служити основою для економічної та соціальної безпеки, та загалом відігравати роль в національній безпеці держави [64, с. 106].

Програми страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань спрямовані на те, щоб:

- сприяти розвитку профілактичних заходів, спрямованих на зниження кількості нещасних випадків на виробництві та кількості осіб, що стають жертвами професійних захворювань;
- у разі виникнення нещасного випадку або професійного захворювання, ці програми допомагають у процесі реабілітації, спрямованому на швидке відновлення працездатності постраждалих. Якщо повернення до попередньої роботи неможливе, вони також надають підтримку у пошуку іншої роботи;
- ці програми відшкодовують збитки, що зазнали працівники внаслідок захворювання або інвалідності. Вони сприяють зменшенню ризиків для

окремих підприємств шляхом об'єднання ризиків, які в іншому випадку довелось б вирішувати самостійно.

Щодо медичного страхування, його основна мета - поліпшення доступності та якості медичних послуг та запобігання захворюванням. Впровадження обов'язкового медичного страхування має декілька переваг, таких як забезпечення комплексного лікування, доступ до необхідних медикаментів, контроль якості медичної допомоги та забезпечення високого рівня професійної підготовки лікарів.

Починаючи з 2017 р., в Україні була впроваджена нова модель фінансування системи охорони здоров'я, що має на меті забезпечити громадянам чіткі гарантії державної підтримки у медичних питаннях, забезпечити кращий фінансовий захист у разі захворювання, здійснювати ефективний та справедливий розподіл публічних коштів і зменшити неофіційні витрати. Однією з основних складових цієї системи є обов'язкове медичне страхування, яке базується на гарантованому пакеті медичної допомоги з чітко визначеним переліком послуг і ліків, доступних усім громадянам країни.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що охоплює тимчасову втрату працездатності та витрати на поховання, відіграє ключову роль у захисті соціальних прав, забезпеченні безпеки та здоров'я працівників під час їхньої професійної діяльності. За словами А. Більцана, така форма страхування сприяє не лише захисту трудящих, а й сприяє розвитку суспільства шляхом інвестування в покращення умов життя громадян, забезпечення стабільності та мотивації до активної праці. Важливо розуміти, що доступ до такого соціального захисту є одним із важливих прав людини та громадянина і сприяє досягненню гармонії в суспільстві.

Отже, основними ознаками обов'язкового державного соціального страхування щодо тимчасової втрати працездатності та витрат на поховання є:

- виконання не тільки компенсаційної функції стосовно соціального ризику, але й його уникнення;

- фінансування допомоги здійснюється через внески у страховий фонд, які сплачуються або самими застрахованими особами, або власниками підприємств, де ці особи працюють;
- автономія соціального страхування проявляється в розвиненому громадянському суспільстві, де особа має незалежність від держави, а держава виступає як рівноправний соціальний партнер [16, с. 259].

Відповідно до статті 4 Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" від 2 березня 2000 року № 1533-III, до груп осіб, які мають бути страховані на випадок безробіття, входять наступні категорії: працівники, що діють на основі трудових угод (контрактів), включаючи тих, хто виконує альтернативну (цивільну) службу, особи, які працюють на підставі цивільно-правових угод, військовослужбовці та інші особи, які перебувають у службі та отримують фінансове забезпечення, особи, що займаються самостійною професійною діяльністю, фізичні особи – підприємці, члени фермерських господарств, за умови, що вони не включені до категорій осіб, які підлягають страхуванню за іншими підставами.

Цей вид страхування входить до складу системи загальнообов'язкового державного соціального страхування. Він передбачає встановлення правил, обов'язків та гарантій, що забезпечують матеріальну підтримку, виплати страхового відшкодування та надання страхових послуг для застрахованих осіб, що фінансуються за рахунок Фонду соціального страхування.

Цей вид страхування ґрунтується на таких принципах:

- забезпечення застрахованими особами їх державних прав;
- обов'язковість;
- ефективне направлення коштів страхування для безробітних;
- принципи солідарності та субсидування;
- рівноправності у керівництві соціальним страхуванням між державою, представниками застрахованих осіб та роботодавцями;
- встановлення різноманітних розмірів допомоги у разі безробіття, що залежать від страхового стажу і тривалості періоду безробіття;

- урегулювання законодавством умов та процедур надання такої допомоги.

У підсумку, можна зазначити, що в сучасних умовах кожна економічна система розробила різноманітні механізми соціального забезпечення для різних категорій населення. Зокрема, велике значення має соціальне страхування з його складовими та елементами.

Отже, соціальне страхування слід розглядати як систему економічних відносин, що передбачає формування різноманітних резервів грошових та матеріальних засобів. Ці резерви призначені для компенсації втрат, надання допомоги або соціального забезпечення в разі настання подій, обумовлених страховими ризиками.

Соціальне страхування має як загальні, так і спеціальні ознаки. Загальні ознаки включають правову, економічну та соціальну складові. Спеціальні ознаки охоплюють цільовий характер, невід'ємність від трудової діяльності, зв'язок із соціальними ризиками, встановлення загальнонаціональних пріоритетів, обов'язковість, регулярність, відновлення соціально-економічної стабільності, імовірність та конкретизацію соціального страхування.

Сукупність цих ознак допомагає краще зрозуміти значення даного правового явища, розкрити його специфічні характеристики та детально визначити його сутність. Соціальне страхування забезпечує економічну стабільність та соціальний захист громадян, що робить його невід'ємною частиною сучасної соціальної держави. Воно не лише гарантує матеріальну підтримку у випадках втрати працездатності, безробіття чи настання старості, але й сприяє підвищенню рівня соціальної справедливості та солідарності в суспільстві. Завдяки системі соціального страхування держави можуть зменшувати рівень бідності, підтримувати добробут населення та стимулювати економічну активність, забезпечуючи тим самим стійкий розвиток країни в цілому.

РОЗДІЛ 2.

ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Сучасний стан та аналіз функціонування системи соціального страхування в Україні

Впровадження розвиненої ринкової економіки з акцентом на соціальному спрямуванні в Україні вимагає глибоких системних змін у всіх сферах, включаючи соціальне страхування. Це означає перехід до нових принципів функціонування соціально орієнтованого суспільства, де гарантування основних прав громадян є найважливішим завданням. Ураховуючи той факт, що ринкові механізми призводять до зростання соціальної напруги та конфліктів, особливо у зв'язку з втратою роботи, доходу або працездатності, слід зауважити, що на сьогодні система соціального страхування залишається найбільш ефективною основою системи соціального захисту населення.

Виникнення системи соціального страхування в Україні відбулося після оголошення незалежності в 1991 році. О. Боков підкреслює важливість застосування страхових принципів та постійної спільної праці держави, працівників і роботодавців як учасників, які несуть відповідальність за соціальний захист, у нових умовах з метою досягнення стабільних показників соціального захисту населення.

Оновлення соціальної політики спиралося на принципи демократичної соціальної держави, які відповідали засадам Конституції України, що охоплювали:

- перевага прав людини та її основних свобод, що взаємодіє з особистою відповідальністю громадян за власне матеріальне благополуччя;
- солідарність, що базується на взаємозв'язках та взаємній відповідальності між суспільством та його членами;

- ефективну підтримку від боку держави, страхових фондів, неприбуткових організацій та недержавних структур, які здатні вирішувати різноманітні соціальні проблеми.

Україна має три ключові центральні органи виконавчої влади, що виступають важливими фінансовими та соціальними установами: Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування в разі безробіття України та Фонд соціального страхування України. Завдання цих органів полягає у втіленні державної соціальної політики та забезпеченні фінансування соціальних виплат і допомоги. Разом вони забезпечують організаційно-адміністративне управління системою соціального страхування.

Слід зауважити, що відповідно до статуту, Фонд соціального страхування «здійснює керівництво та управління соціальним страхуванням у випадку нещасних випадків, тимчасової втрати працездатності та медичного страхування. Фонд збирає страхові внески, контролює їх використання, забезпечує фінансування виплат за цими видами страхування та виконує інші функції, передбачені у статуті. Він є некомерційною організацією та діє відповідно до затвердженого правлінням статуту»[6, с. 26].

Під час аналізу основних джерел фінансування фондів соціального страхування слід відзначити такі:

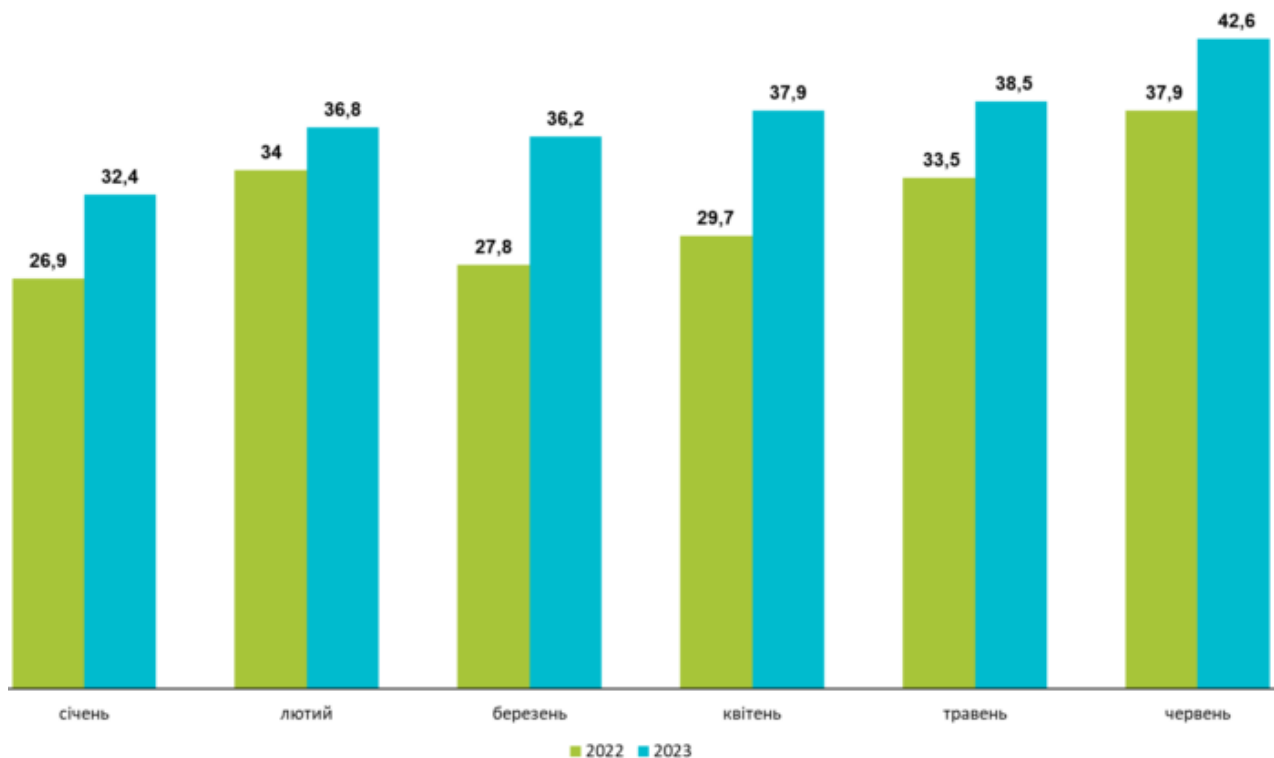
- внески, які сплачують суб'єкти системи соціального страхування (як юридичні, так і фізичні особи).
- штрафи та пені, що надходять від порушників.
- благодійні пожертвування від суб'єктів господарювання, громадян, організацій тощо.
- асигнування з бюджету та інші джерела доходів

У 2023 році кошти, що надійшли від єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ), розподіляються між Пенсійним фондом України (ПФУ) та Фондом загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. У поточному році доходи ПФУ, за винятком залишку на початок року, становлять 59% (451,3 млрд грн) від усіх надходжень

від ЄСВ, тоді як Фонд на випадок безробіття отримує майже 100% (16,1 млрд грн) від цієї суми.

Протягом січня-червня 2023 року сукупні надходження від єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ) зросли на 34,5 млрд грн у порівнянні з періодом 2022 року, досягнувши рівня 224,3 млрд грн (рис. 2.1) »[26]. Цей позитивний ріст обумовлений наступними факторами:

- зростання обсягу внесків за військовослужбовців.
- підвищення мінімальної заробітної плати у першому півріччі 2023 року до 6700 грн, що перевищує показник за аналогічний період 2022 року на 200 грн.
- відновлення економіки, що сприяє зростанню доходів від єдиного внеску на соціальне страхування.

Рис. 2.1. Дохід від ЄСВ протягом січня-червня 2022-2023 років, млрд грн.

*Розроблено автором на основі[26]

Важливо відзначити, що введення єдиного соціального внеску (ЄСВ) є значним кроком у процесі оптимізації роботи платників, які раніше мали зобов'язання подавати звіти до чотирьох фондів та виконувати чотири платіжні

доручення до банку, а також для самих фондів, які мали аналогічні обов'язки з реєстрації платників та контролю над надходженням внесків.

На рис.2.2. наведено розподіл доходів Пенсійного фонду України за джерелами фінансування, що дозволяє зробити висновок про збільшення обсягів дотаційних коштів з державного бюджету до Пенсійного фонду України[45].

Рис.2.1. Зміна доходів пенсійного фонду України

*Розроблено автором на основі[45]

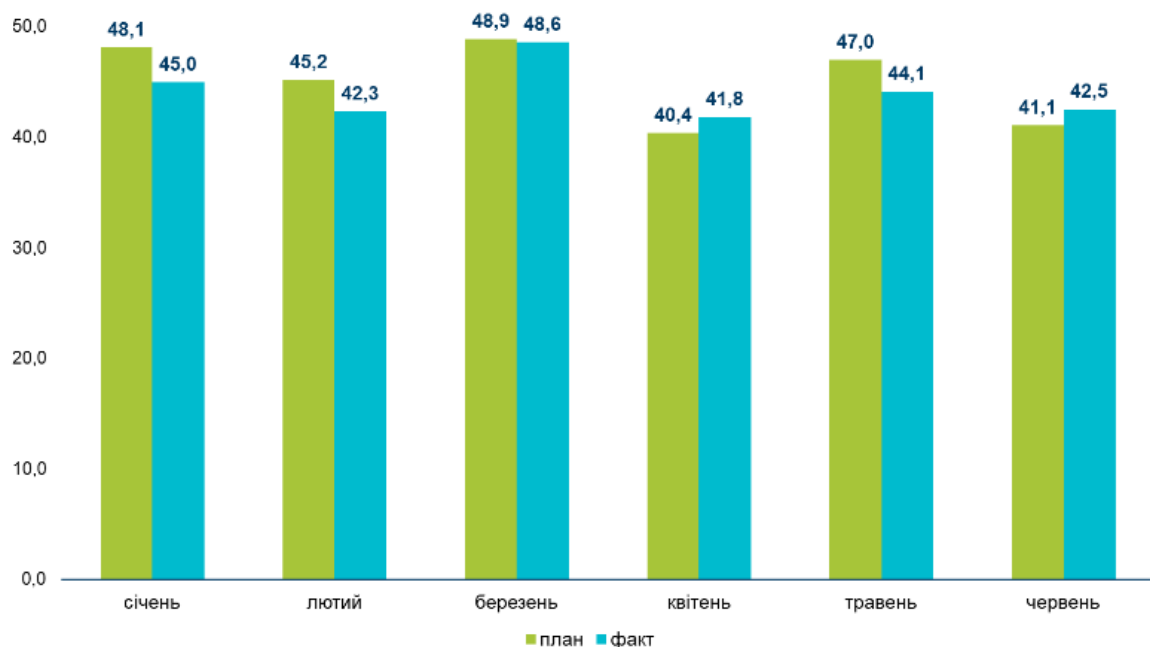
Щодо складових доходної частини бюджету Пенсійного фонду України, варто відзначити, що його формують:

- страхові внески, які сплачують страхувальники та застраховані особи у формі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- прибуток від інвестування тимчасово вільних коштів, включаючи резервні кошти Фонду;
- капіталізовані виплати, отримані при ліквідації страхувальників відповідно до встановлених Кабінетом Міністрів України процедур;
- дохід від продажу майна, придбаного за рахунок коштів Фонду;
- внески, що надійшли добровільно та інші доходи, згідно з чинним законодавством.

Прийнятий 20 березня 2023 року, Закон №2980-ІХ передбачає надання одноразових фінансових допомог особам, які постраждали внаслідок війни після 24 лютого 2023 року, включаючи працівників критичних об'єктів інфраструктури, державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування. Розмір компенсації залежить від ступеня травм, з різницею від 800 тис. грн для інвалідів І групи до 200 тис. грн для інвалідів ІІІ групи. У випадку смерті, сім'я отримує 1 млн грн. Фінансування здійснюватиметься за рахунок резервного фонду державного бюджету, спрямованого на полегшення навантаження на Пенсійний фонд та надання додаткової підтримки тим, хто постраждав через військову агресію РФ.

Протягом січня-червня зі загального фонду держбюджету було спрямовано 264,3 млрд грн на соціальне забезпечення та захист, що включає різні категорії, такі як пенсіонери, особи у складних життєвих ситуаціях, ветерани, особи з інвалідністю, сім'ї, діти та молодь. Ця сума становить 18,8% від загальних витрат держбюджету. Зазначені витрати склали на 6,4 млрд грн або 2,3% менше, ніж було передбачено(рис.2.3) [12].

Рис. 2.3. Плановані та фактичні витрати на соціальне забезпечення із загального фонду державного бюджету за перше півріччя 2023 року, млрд. грн.

*Розроблено автором на основі[12]

Основними напрямками фінансування Міністерства соціальної політики є виплати пенсій та допомога громадянам у складних життєвих ситуаціях, підтримка сімей з низьким рівнем доходу (включаючи житлові субсидії та пільги), підтримка дітей та сімей (виплати при народженні, усиновленні, допомога дітям під опікою або піклуванням, самотнім матерям, багатодітним сім'ям, а також надання пакунків для малюків тощо), а також підтримка осіб з інвалідністю. У бюджеті на 2023 рік виділено 442,3 мільярда гривень на ці програми. За перше півріччя 2023 року на ці цілі було витрачено фактично 230,5 мільярда гривень, що складає 52% від річного плану (табл. 2.2) [18].

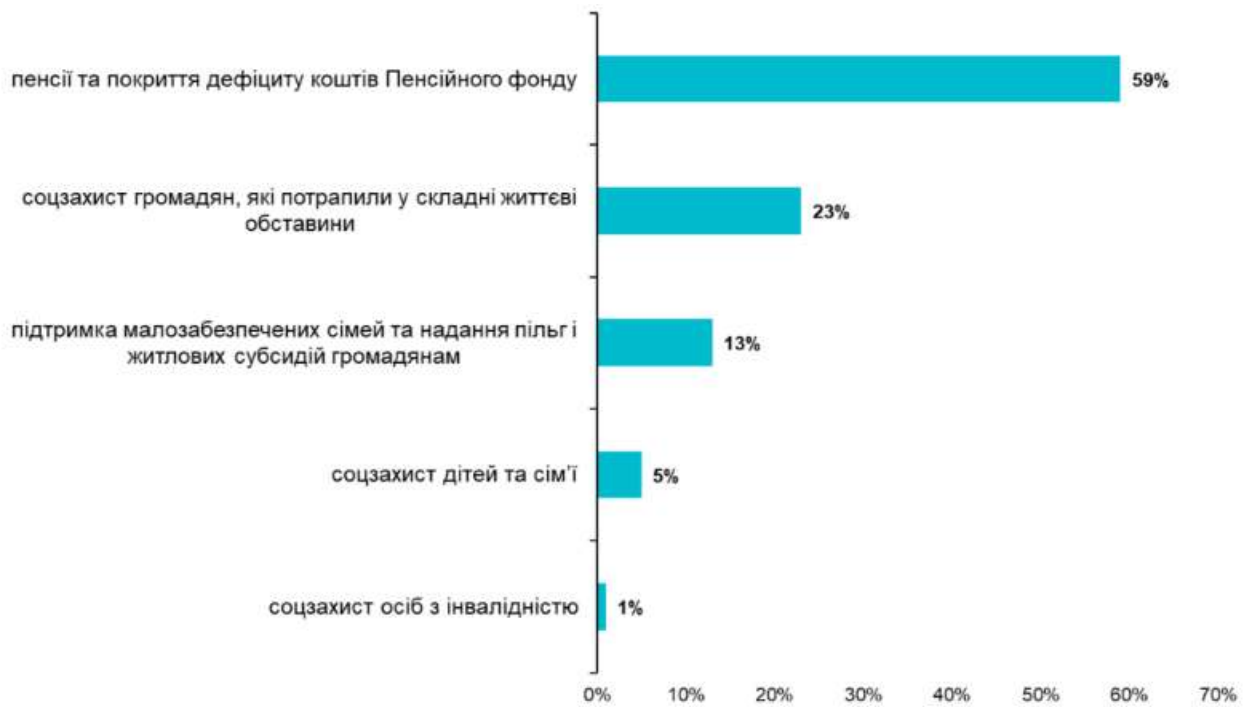
Таблиця 2.2

Виконання планових соціальних виплат з державного бюджету протягом першого півріччя 2023 року в порівнянні з річним планом на цей рік

Показник	План 2023 рік, млрд грн	Факт 1 півріччя 2023, млрд грн	% виконання річного плану
Пенсії та покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду	273,7	135,9	49,7
Соцзахист громадян, які потрапили у складні життєві обставини	86,1	52,0	60,4
Підтримка малозабезпечених сімей та надання пільг і житлових субсидій громадянам	53,5	29,3	54,8
Соцзахист дітей та сім'ї	26,9	12,2	45,4
Соцзахист осіб з інвалідністю	3,6	1,1	30,6
Разом	443,8	230,5	51,9

*Розроблено автором на основі [18]

Міністерство соціальної політики України не є єдиною управлінською установою, яка керує бюджетними програмами, спрямованими на надання соціальної допомоги різним категоріям населення. Наприклад, Міністерство у справах ветеранів України забезпечує частину виплат для ветеранів, тоді як Міністерство оборони України відповідає за специфічні виплати для військовослужбовців та їхніх родин [36].

Рис. 2.4. Відсоток фактичних витрат на основні програми соціального забезпечення у період січень-червень 2023 року.

*Розроблено автором на основі[36]

Внаслідок постійних ракетних обстрілів та затоплення, викликаного підривом Каховської ГЕС, зросла кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які потребують державної допомоги. За даними Міністерства соціальної політики, з початку воєнного стану 24 лютого 2022 року кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб (ВПО) зросла на 3,4 мільйона і станом на перше півріччя 2023 року становить 4,89 мільйона. За перші шість місяців 2023 року кількість ВПО збільшилася на 30,6 тисяч осіб. З них 56% отримували допомогу на проживання у розмірі 2000 гривень на дорослу людину та 3000 гривень на дітей та осіб з інвалідністю. Загальні витрати на виплату допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам за цей період склали 37,4 мільярда гривень, що становить 65% від річного плану в 57,6 мільярда гривень. Це вказує на високий темп використання коштів на цю програму.

Система соціального страхування в Україні перебуває на етапі значних трансформацій та викликів. Для забезпечення її стійкості та ефективності необхідно продовжувати реформи, підвищувати рівень фінансування, боротися з тіньовою економікою та впроваджувати сучасні технології. Тільки комплексний підхід дозволить створити дієву систему соціального захисту, яка відповідатиме потребам суспільства.

2.2. Оцінка діяльності фондів соціального страхування в Україні

Оцінка діяльності фондів соціального страхування в Україні є важливим аспектом аналізу соціальної політики та забезпечення соціальної стабільності в країні. Фонди соціального страхування, включаючи Фонд соціального страхування України (ФССУ) та Пенсійний фонд України (ПФУ), грають ключову роль у наданні підтримки населенню в разі тимчасової непрацездатності, безробіття, нещасних випадків на виробництві, а також у забезпеченні пенсійних виплат.

З 1 січня 2023 року в Україні було проведено значну реформу, в рамках якої всі функції ФССУ були передані до ПФУ. Це об'єднання мало на меті підвищити ефективність управління коштами, зменшити адміністративні витрати та покращити обслуговування громадян. Об'єднання дозволило спростити процеси управління та знизити бюрократичні бар'єри для отримувачів соціальних виплат.

У червні Уряд затвердив план фінансування Пенсійного фонду України на 2023 рік. Згідно з цим планом, доходи ПФУ з усіх джерел у 2023 році очікуються на рівні 768,9 млрд грн, що перевищує фактичні доходи фонду минулого року на 23,9%.

Розширення фінансування ПФУ стало можливим завдяки зростим надходженням від ЄСВ для соціального страхування та з держбюджету для надання субсидій та пільг у житлово-комунальному секторі. Планується, що частка власних доходів у бюджеті ПФУ зменшиться на 2,5 відсоткових пунктів до 62,6%, що зумовлено збільшенням обсягу коштів з держбюджету, виділеного на субсидії та пільги у житлово-комунальному секторі, до 5% від загального обсягу бюджету ПФУ.

Перерахунок коштів із державного бюджету, що спрямовуються на пенсійні виплати, становить значну частку витрат фонду – 32,4%. Проте, ця частка менша на 3,3 відсоткових пункти порівняно з попереднім роком. Для забезпечення фінансової стійкості системи соціального страхування та зменшення фінансового тягаря на державний бюджет необхідно розширювати коло осіб, які сплачують єдиний внесок, тобто залучати більше людей до цих платежів.

У цьому році загальні заплановані витрати ПФУ складуть 768,9 млрд грн. Лише 90,1% цих коштів (порівняно з 97,3% у минулому році) будуть призначені на виплати пенсій. Це вказує на те, що Пенсійному фонду України передані додаткові обов'язки щодо виплат соціального страхування і також субсидій та пільг у сфері житлово-комунальних послуг.

Починаючи з 1 березня, пенсії для 10,5 мільйонів пенсіонерів було переглянуто, що призвело до збільшення їх розмірів на 19,7%. Також було встановлено підвищення мінімальних пенсій та інших виплат. Це призвело до збільшення розмірів пенсій на рівні від 100 до 1500 гривень, в середньому зростання склало 579,10 гривень. У червні видатки на пенсії зросли на 89 мільйонів гривень, через перерахунок розмірів пенсій для 401 тисячі працюючих пенсіонерів, які отримали додаткову оплату за квітень і травень.

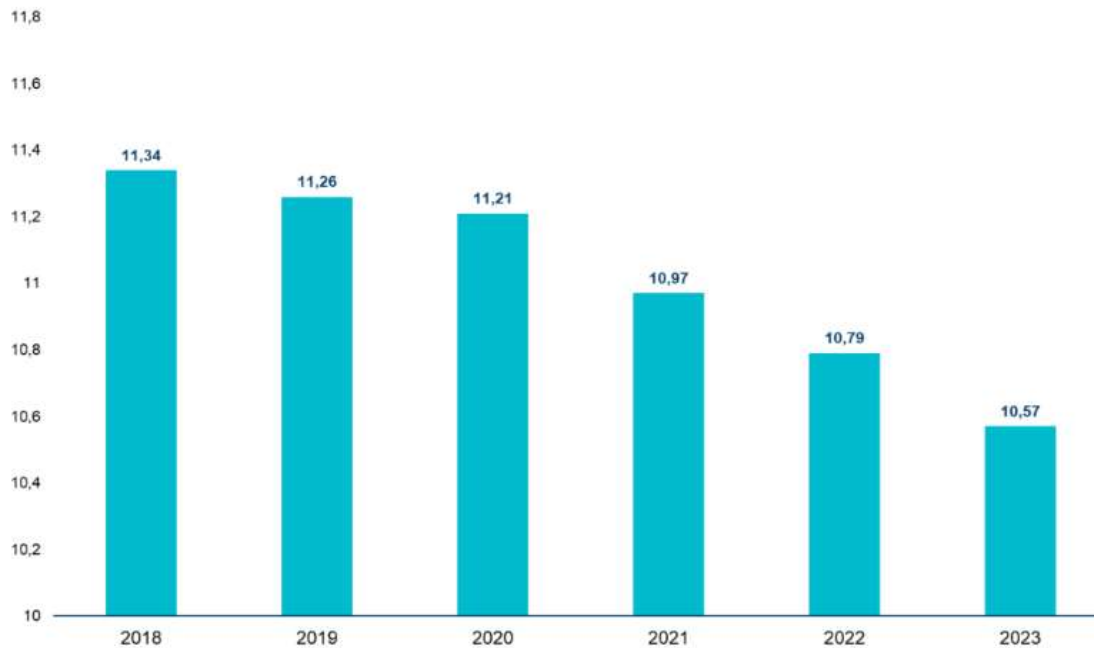
Розміри пенсій для різних категорій пенсіонерів було переглянуто з урахуванням додаткового страхового стажу (24 місяці або менше) після призначення/попереднього перерахунку пенсії, а також зважаючи на страховий стаж та заробітну плату після призначення/попереднього перерахунку пенсії.

Упродовж першого півріччя 2023 року пенсії були виплачені без затримок. За даними на 1 липня 2023 року, середня сума пенсій становила 5311,44 гривень, що на 874 гривень більше, ніж у попередньому році. У порівнянні з відповідним періодом минулого року кількість пенсіонерів загалом зменшилася на 224,6 тисячі осіб і складає 10,6 мільйонів. Зменшення чисельності пенсіонерів відбувається стійко, останні три роки приблизно на 200 тисяч осіб щороку (рис.2.5) [23].

Стабільність у виплатах пенсій свідчить про ефективне управління ресурсами та належне фінансове планування. Додатково, уряд активно працює над підвищенням рівня життя пенсіонерів через індексацію пенсій, що дозволяє зберегти їхню купівельну спроможність в умовах інфляції.

Зменшення чисельності пенсіонерів є наслідком декількох факторів. Серед них можна виділити демографічні зміни, зокрема старіння населення, а також міграційні процеси, що впливають на чисельність працездатного населення. Варто

зазначити, що така динаміка чисельності пенсіонерів впливає на загальний баланс пенсійного фонду, дозволяючи краще розподіляти наявні ресурси.

Рис. 2.5. Кількість осіб у пенсійному віці на 1 липня у період з 2018 по 2023 рік, млн. осіб.

*Розроблено автором на основі[23]

У січні 2023 року Уряд схвалив Бюджет Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на 2023 рік із надлишком майже 1,3 мільярда гривень. Цей надлишок був забезпечений за рахунок залишку на початок року у розмірі 2,1 мільярда гривень. Зазначений залишок утворився через скорочення терміну виплати допомоги з безробіття з жовтня 2022 року (до 90 днів), при цьому сума допомоги не може перевищувати мінімальну зарплату.

У 2022 році кількість осіб, що отримували допомогу з безробіття від Державної служби зайнятості, скоротилася на 27% у порівнянні з 2021 роком. Ймовірно, це зменшення було результатом обмежень у видачі допомоги з безробіття, а також можливої неохочості реєструватися в державних органах з урахуванням можливості отримати повістку.

У 2023 році планові надходження до Фонду безробіття, разом із залишком, складають 18,3 мільярда гривень, що на 7,1% або на 1,4 мільярда менше, ніж

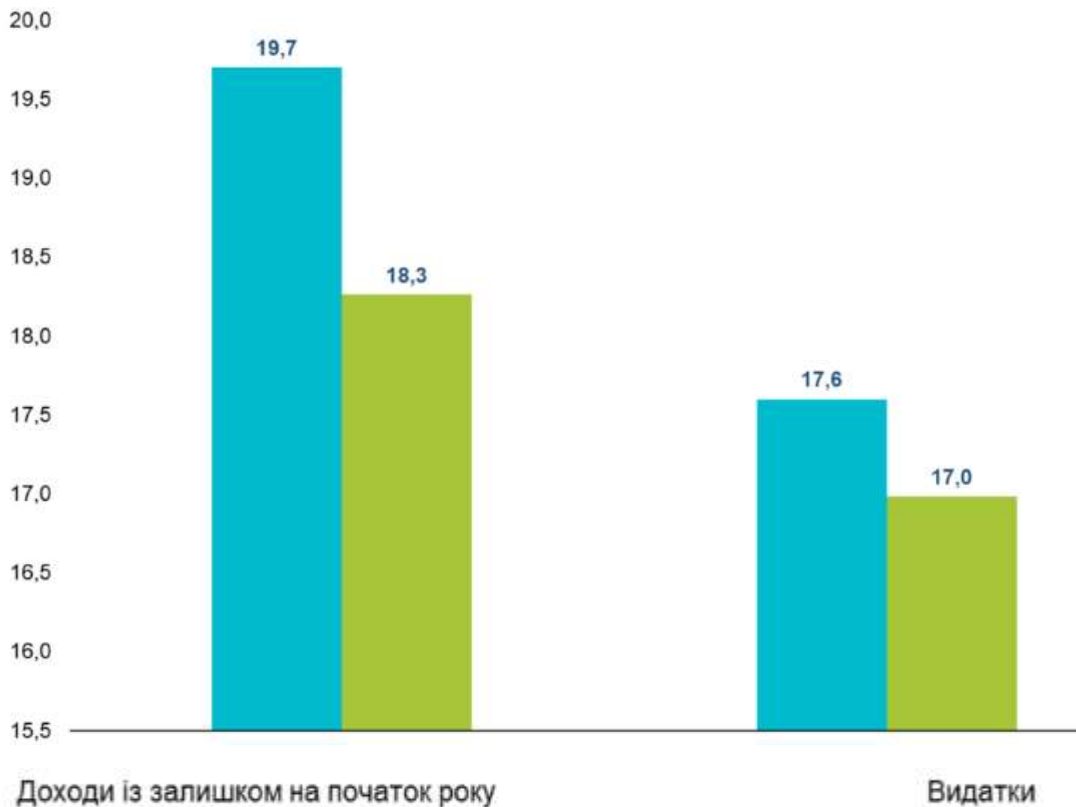
фактично отримано у 2022 році. Зменшення надходжень ЄСВ до Фонду на випадок безробіття зумовлене зростанням кількості мігрантів і безробітного населення. Додатково, ФОП, які діють за спрощеною системою оподаткування, можуть бути виключені з обов'язку сплати єдиного внеску під час воєнного стану.

Планові витрати Фонду зменшилися на 3,6%, що складає 618 млн грн менше, ніж фактичні витрати минулого року, і тепер становлять 17 млрд грн. Заплановане значне зниження витрат на виплати допомоги по безробіттю та заходи, спрямовані на підтримку зайнятості, складає 17,9% або 2,6 млрд грн, знижуючи їх до 11,9 млрд грн. Замість цього, держава має намір підтримувати створення або розвиток власного бізнесу через мікрогранти, на це виділено 1,8 млрд грн. У межах проєкту "єРобота" минулого року була запущена програма "Власна справа".

Завдяки цій програмі, потенційні та діючі підприємці можуть отримати мікрогранти за умови створення нових робочих місць. Протягом першого року реалізації програми "Власна справа", до 1 липня 2023 року, понад 5 тисяч громадян отримали мікрогранти на суму 1,2 мільярда гривень. Цей крок управління вказує на бажання уряду стимулювати самозайнятість, розширювати сектор малого бізнесу та сприяти створенню нових робочих місць. У червні 2023 року у межах ініціативи уряду під назвою "Армія відновлення" було залучено понад 30 тисяч осіб до здійснення суспільно корисних робіт. Всього ці учасники отримали фінансування на суму 200 мільйонів гривень.

Ця ініціатива націлена на реконструкцію інфраструктури та підтримку важливих соціальних проєктів по всій Україні. Програма "Армія відновлення" включає різноманітні роботи, такі як ремонт доріг, відновлення громадських будівель, облаштування парків і скверів, а також реалізацію екологічних проєктів.

Участь 30 тисяч осіб у суспільно корисних роботах не лише допомогла знизити рівень безробіття, але й забезпечила додатковий дохід для тих, хто долучився до програми. Це має особливе значення в умовах економічної нестабільності та соціальних викликів, з якими стикається країна.

Рис. 2.6 Доходи і видатки Фонду соціального страхування на випадок безробіття

*Розроблено автором на основі[29]

У зв'язку із зростанням потреб у соціальному захисті, збільшилися витрати на соціальне забезпечення. Уряд має намір забезпечити належний рівень підтримки для громадян, які особливо потребують допомоги, таких як ветерани, особи, постраждалі внаслідок військових дій, та ті, хто втратив житло чи можливість до існування через військовий конфлікт. Більшість цих програм отримують фінансування за рахунок міжнародної фінансової допомоги.

Система соціального страхування в Україні перебуває на етапі значних трансформацій та викликів. Для забезпечення її стійкості та ефективності необхідно продовжувати реформи, підвищувати рівень фінансування, боротися з тіньовою економікою та впроваджувати сучасні технології. Тільки комплексний підхід дозволить створити дієву систему соціального захисту, яка відповідатиме потребам суспільства.

РОЗДІЛ 3.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ З ВРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

У країнах з високорозвиненою ринковою економікою спостерігається процес формування потужної системи соціального захисту та забезпечення добробуту громадян, що ґрунтується на дієвій інституційній структурі. Крім того, міжнародний досвід показує наявність трьох основних моделей соціальної політики, що переважають у різних країнах: ліберальна, консервативна (корпоративна) та соціал-демократична.

Так, у ліберальній моделі, що застосовується у країнах, таких як Австралія, Велика Британія, Канада та США, соціальна підтримка громадян забезпечується через розвинені системи страхування, з обмеженим втручанням держави. Держава виступає регулятором, який забезпечує певні гарантії. У країнах, таких як Австрія, Італія, Німеччина та Франція, виникла консервативна модель соціальної політики. Ця модель характеризується тим, що бюджетні видатки на соціальні програми майже рівні страховим внескам працівників і роботодавців, а головні механізми розподілу контролюються державою або перебувають під її наглядом. На завершення, модель соціальної політики соціал-демократичного типу діє у Данії, Нідерландах, Норвегії, Швейцарії, Швеції та Фінляндії. Фінансування соціальної сфери в цій моделі базується на розвинутому державному секторі економіки, підтримка якого суттєво підвищується завдяки високому рівню оподаткування [35].

Різноманітність моделей соціальної політики у кожній країні обумовлена її рівнем соціально-економічного розвитку, національними особливостями та характеристиками інститутів соціального страхування (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Особливості систем соціального страхування в різних країнах світу

Країна	Формальні ознаки системи соціального страхування
Німеччина	Правова, фінансова, організаційна незалежність установ соціального страхування від інших органів державного управління. Кодифікація всіх законодавчих актів у сфері соціального страхування. Держава виконує функції нормотворення, нагляду і контролю діяльності відповідних установ
Велика Британія	Відсутність диференційованих, організаційно оформлених інститутів, що спеціалізуються на страхуванні окремих соціальних ризиків. Значна роль держави у гарантуванні страхових виплат, а також відчутний вплив приватного соціального страхування
Швеція	Універсальність і солідарний принцип фінансування системи соціального страхування. Значна роль держави в перерозподілі соціальних благ, високий рівень соціальних відрахувань та значні соціальні гарантії
США	Відсутність єдиної загальнодержавної централізованої системи соціального страхування. Виплати на соціальне страхування здійснюються з фондів, що утворюються за рахунок податку на соціальне страхування, який стягується з тих, хто працює, і підприємців
Японія	Домінування державного соціального страхування, що фінансується з бюджету. Масове охоплення населення пенсійним і медичним страхуванням
Україна	Тісне переплетіння елементів соціального страхування і допомоги. Невідповідність рівня страхового навантаження рівню страхових виплат і внесеним страховим коштом

У світовій практиці соціального страхування важливо враховувати наявність загального юридичного акта, який регулює відносини у цій сфері.

Наприклад:

- У Болгарії діє Соціальний страховий кодекс
- у Франції також існує Кодекс соціального страхування
- угорське законодавство включає Акт про соціальний захист
- в Ірландії це Акт соціального добробуту

- а в Португалії та Іспанії припадає на Основний акт про соціальний захист [21, с. 138].

Для України ключовою є необхідність у кодифікації та систематизації законодавства щодо соціального захисту населення. Це невід'ємна умова для уникнення зайвого повторення та неефективного використання фінансових ресурсів, які призначені на соціальні програми та допомогу.

Крім того, це дає можливість чітко визначити та об'єднати видатки, які повинні бути віднесені до соціальних відповідно до типології, яка запропонована Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Так, база даних ОЕСР класифікує видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення за дев'ятьма категоріями:

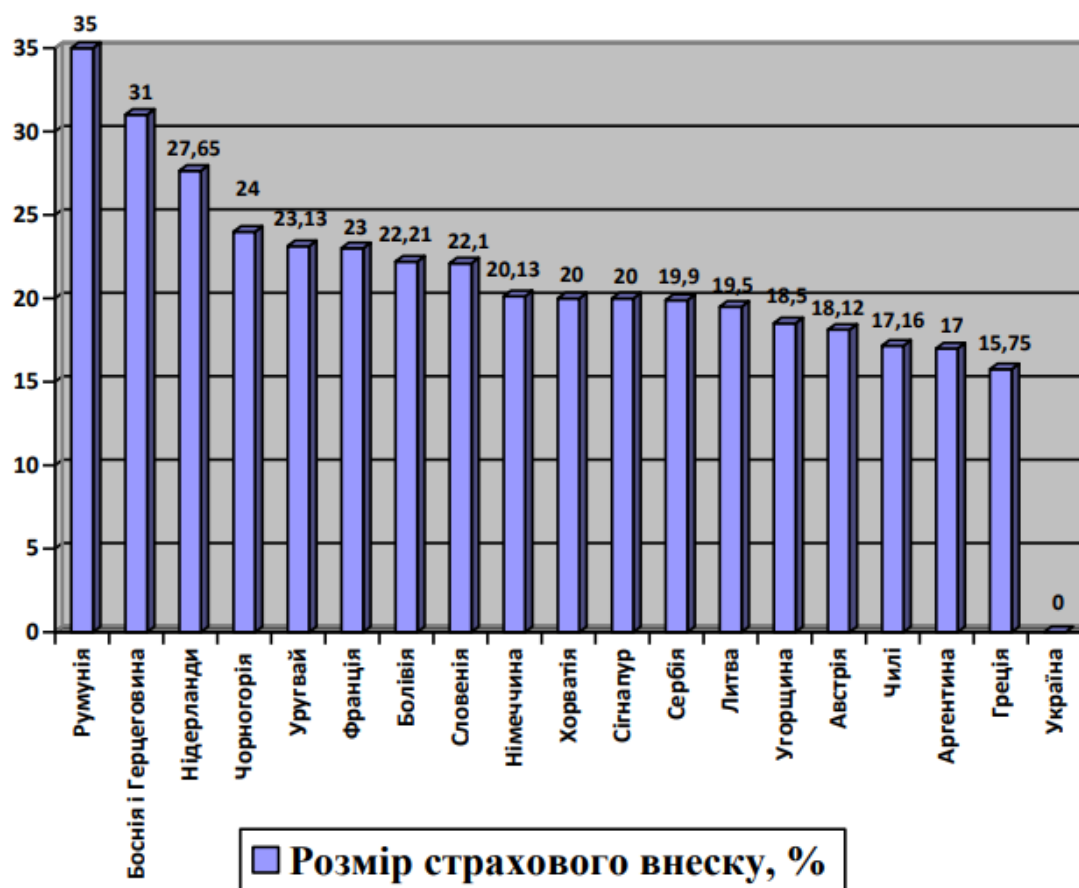
- опіка про літніх громадян - включає стандартні пенсії, пенсії для осіб, що вийшли на пенсію достроково, послуги допомоги вдома та сервіси, що надаються на місці проживання;
- догляд за членами сімей військовослужбовців та жертв катастроф включає у себе пенсійні виплати та допомогу у витратах на поховання;
- підтримка в разі інвалідності та тимчасової непрацездатності - включає надання послуг з догляду, допомогу для осіб з інвалідністю, компенсацію для осіб, які постраждали внаслідок аварій на робочому місці або нещасних випадків, а також виплати, пов'язані із втратою працездатності працівників;
- охорона здоров'я - включає витрати на лікування в лікарнях та поліклініках, оплату медичних препаратів та компенсації за профілактичне лікування;
- допомога сім'ям та дітям включає в себе надання допомоги на дитину та пільгові кредити, допомогу у догляді за дитиною, а також підтримку під час вагітності та пологів і допомогу самотнім батькам;
- розвиток ринку праці - включає в себе надання послуг щодо працевлаштування та фінансування освітніх програм для молоді та програм з працевлаштування для осіб з обмеженими можливостями;

- соціальна підтримка у разі безробіття включає допомогу для безробітних, компенсації при звільненні та компенсації за дострокове звільнення, які пов'язані з економічною ситуацією на ринку праці;
- забезпечення житлом охоплює фінансову допомогу для придбання або оренди житла;
- інші заходи соціального захисту охоплюють фінансову допомогу, яка не відноситься до інших категорій, і призначена для малозабезпечених верств населення. Наприклад, це може включати надання допомоги з придбання продуктів харчування або одягу, яке застосовується у деяких країнах, що не є членами Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), а також інші соціальні послуги та заходи соціального захисту. [55, с. 51-52].

Аналізуючи вищезгадані типи витрат на соціальне забезпечення та адаптуючи їх до умов України, можна прийти до висновку, що витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення включають витрати на охорону здоров'я, забезпечення житлом для певних категорій громадян (їх можна класифікувати як інші категорії у функціональній класифікації витрат), а також витрати державних цільових позабюджетних фондів.

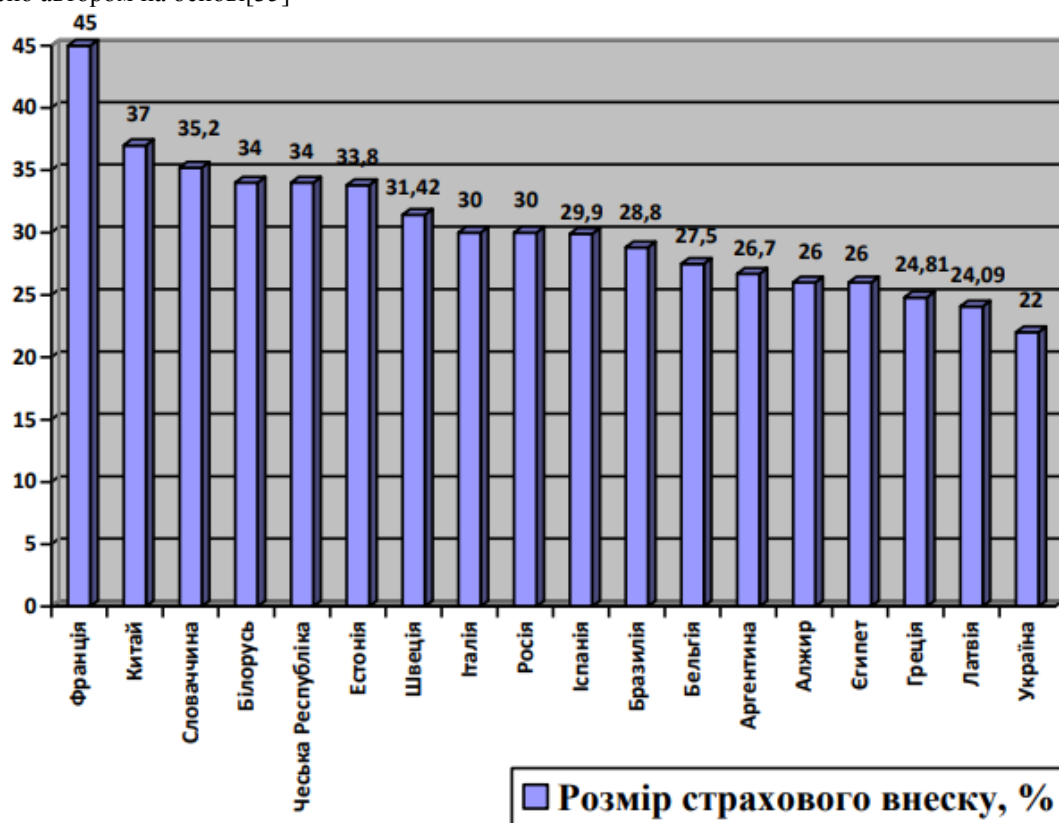
Характерною і важливою рисою світової практики у сфері соціального страхування є різноманітність ставок страхових внесків, які сплачуються як працівниками, так і роботодавцями (компаніями).

Розмір цих внесків варіюється залежно від соціально-економічних умов, рівня доходів населення, а також рівня розвитку систем соціального страхування та інших факторів. У цьому процесі обов'язковим елементом є сплата застрахованою особою страхових внесків. Розміри таких внесків для працівників і роботодавців наведено на рисунках 3.1 і 3.2.

Рис 3.1. Тенденція у країнах з найвищими розмірами страхових внесків працівників, %

*Розроблено автором на основі[35]

Рис 3.2. Тенденція у країнах з найвищими розмірами страхових внесків роботодавців, %

Аналізуючи інформацію на рисунках 3.1 і 3.2, можна прийти до висновку, що в Україні відсутні обов'язкові внески на страхування, які оплачують працівники, порівняно з багатьма іншими країнами світу, за винятком ситуацій, коли такі внески здійснюються у добровільній формі соціального страхування.

В Україні значна частина відповідальності за сплату єдиного соціального внеску лежить на плечах роботодавців. Однак порівняно з іншими країнами, такими як Франція (45%), Китай (37%), Словаччина (35,2%), Білорусь та Чеська Республіка (34%), Естонія (33,8%), та Швеція (31,42%), розмір цього внеску в Україні є відносно помірним.

У передових країнах світу важливою частиною державного соціального страхування є високорозвинений другий рівень пенсійної системи (табл. 3.2).

В Україні, незважаючи на наявність визначеної нормативно-правової бази щодо модернізації пенсійної системи, другий її рівень досі не було впроваджено через ряд обмежуючих факторів.

Таблиця 3.2

Рівні пенсійної системи зарубіжних країн та України

Країна	Перший рівень	Другий рівень	Третій рівень
<i>Німеччина</i>	обов'язкове пенсійне страхування	“Пенсії від підприємства”	турбота про свою старість приватним способом
<i>Франція</i>	основний пенсійний режим	обов'язкове додаткове пенсійне забезпечення	добровільні пенсійні накопичення
<i>Естонія</i>	державне пенсійне забезпечення	обов'язковий пенсійний фонд	додатковий пенсійний фонд
<i>Польща</i>	національний дохід орієнтованого пенсійного плану першого рівня	обов'язковий корпоративний план	добровільні корпоративні й індивідуальні програми
<i>Швеція</i>	загальна державна (базова) пенсія	пенсія за вислугу років	особисті пенсійні збереження
<i>Україна</i>	солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування	накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування	система недержавного пенсійного забезпечення

Повністю погоджуюся з твердженням про переваги введення накопичувальної пенсійної системи. Це сприятиме розтягненню навантаження на солідарну пенсійну систему, сприяє формуванню особистих накопичень громадян, а також відкриває можливості для привласнення інвестиційних ресурсів громадян для розвитку національної економіки. Це також сприятиме зростанню національного фондового ринку.

Можна зробити висновок, що у світі надзвичайно важлива роль приділяється розвитку недержавних пенсійних фондів, які, окрім солідарної системи, забезпечують пенсійні виплати для осіб, які досягли пенсійного віку. Проте в Україні питання функціонування та розвитку недержавних пенсійних фондів поки не має значного державного визнання, що призводить до того, що населення не поспішає вкладати свої фінансові ресурси в ці фінансові установи.

У деяких регіонах відсутність таких фондів майже унеможливорює взаємодію з ними. Отже, враховуючи внутрішні умови та вивчений позитивний міжнародний досвід соціального страхування, важливо:

- для забезпечення адаптації до ринкових умов, потрібно встановити середню величину трудової пенсії по старості на рівні не нижче 2-3 прожиткових мінімумів для осіб, які втратили працездатність. Це важливо для того, щоб споживчий кошик осіб, які виходять на пенсію, та прожитковий мінімум для непрацездатних осіб відповідали сучасним ринковим умовам;
- активно заохочувати працездатних громадян до активної участі у виконанні своїх пенсійних прав і обов'язків;
- гарантувати збереження пенсійних прав громадян у разі їх переїзду до іншої країни;
- підтримувати заміщення трудовою пенсією втраченого доходу відповідно до міжнародних стандартів;
- підтримувати розвиток недержавного пенсійного забезпечення і активно просувати його серед населення.

ВИСНОВКИ

Вивчення теоретичних та практичних аспектів системи соціального страхування привело до уточнення деяких наукових тез і висунення практичних рекомендацій. Ці рекомендації спрямовані на оптимізацію та модернізацію національної системи соціального захисту та забезпечення, зокрема шляхом підвищення ефективності недержавних пенсійних фондів та активізації впровадження другого рівня пенсійної системи. На підставі отриманих даних було зроблено наступні висновки та рекомендації.

1. Ефективність соціально-економічних реформ у суспільстві залежить від ефективності системи соціального захисту його громадян, де головну роль відіграє соціальне страхування. Ця система відповідає за надання соціальних послуг та допомоги тим громадянам, які, згідно з чинним законодавством, мають на це право. Більше того, на державу, яка виступає соціальним інститутом, покладено завдання реалізації соціальної політики з метою забезпечення соціальної справедливості.

В результаті обґрунтованого дослідження сутності соціального страхування його можна законно розглядати як систему прав, обов'язків та гарантій, які гарантують соціальний захист. Це представляє собою форму матеріального або соціального забезпечення громадян і визначає різноманітні аспекти правових відносин. Було визначено функціональне призначення цієї форми захисту населення, яке застосовується як на рівні окремих осіб, так і на рівні держави. Також було висвітлено принципи, що визначають механізм впровадження системи соціального страхування.

2. Результати комплексного дослідження системи соціального страхування дозволили узагальнити її основні компоненти у вигляді таких складових: державне пенсійне страхування, обов'язкове медичне страхування, страхування від тимчасової непрацездатності та витрат, пов'язаних з народженням і похованням, а також страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, які спричиняють втрату дієздатності, а також страхування на випадок безробіття.

Ці інструменти є ефективними засобами соціального захисту для осіб, які опинилися у сфері відповідного соціального ризику та мають право на соціальне страхування відповідно до законодавства. Докладно розглянуті особливості та ключові характеристики кожного з цих інструментів.

3. План модернізації системи соціального страхування в Україні повинен ґрунтуватися на кількох ключових принципах. Ці принципи включають децентралізацію та субсидіарність у наданні соціальних допомог, адресність допомоги, спрямованість на задоволення потреб отримувачів, рівноправність суб'єктів, що надають соціальні допомоги, незалежно від форми власності, а також прозорість та відповідальність у системі надання соціальних допомог.

4. Прогрес у розвитку технологій обслуговування та соціального підтримання є помітним, і великий внесок у цей напрямок зроблено Пенсійним фондом України. Один з ключових шляхів цього розвитку - стимулювання активності недержавних пенсійних фондів у гарантуванні пенсійного забезпечення громадян та апробування другого рівня пенсійної системи.

5. Гарантування раннього виявлення осіб та сімей, що зазнали складних життєвих обставин, і забезпечення їм правових, економічних та соціальних умов для підтримки та зміцнення сімей, покращення демографічної ситуації, а також забезпечення рівноправності та однакових можливостей для чоловіків та жінок в українському суспільстві, зокрема у контексті виходу на пенсію.

6. Покращення контролю з боку держави та посилення громадського нагляду за роботою державних і комерційних установ у сфері соціального страхування є ключовим завданням.

7. Водночас важливим аспектом є постійне вдосконалення нормативно-правової бази, яка регулює відносини у сфері соціального страхування, а також активне залучення громадян до процесу прийняття рішень, що дозволить краще враховувати їхні потреби та забезпечити більш ефективне функціонування системи соціального страхування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агарков О. А. "Перспективи розвитку соціального страхування в Україні: регіональний підхід." Журнал "Ринок праці та зайнятість населення". 2013. № 4. С. 29-32.
2. Аналіз діяльності Фонду соціального страхування. Квітень 2021 р. URL: <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/2019-04-17-fss-1.pdf>.
3. Аналіз діяльності Фонду соціального страхування на випадок безробіття. Вересень 2018 р. URL: <https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/socialinsurance-1.pdf>.
4. Бидик А. Г. "Україна потребує змішаної системи пенсійного страхування." Журнал "Інфраструктура ринку". 2022. Випуск 20. Сторінки 214-220.
5. Більцан А. О. Теоретичні засади та особливості функціонування Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності. URL: http://www.chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2012/v3/NV-2012_v3_46.pdf.
6. Березіна С. Б. "Соціальне страхування як інструмент соціального ризик-менеджменту." Журнал "Економіка та держава". 2022. № 7. Ст. 22-29.
7. Боков О. Нормативно-правові засади розвитку системи соціального страхування в Україні [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01\(1\)/Vokov.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01(1)/Vokov.pdf)
8. Боднарук М. І. "Щодо питання ознак соціального страхування." Журнал "Митна справа". 2020. № 1 (91). С. 298-302.
9. Васечко Л. І. Фінансовий механізм соціального страхування в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит / Людмила Іванівна Васечко. Ірпінь, 2021. 266 с.
10. Гаманкова О. Інституційне забезпечення соціального страхування від нещасних випадків на виробництві в Україні. Вісник Київського національного економічного університету. Серія: Економіка. 2023. Вип. 3 (168). С. 12-18.

11. Гнидюк І., Гайдей О. "Бюджетне фінансування соціального забезпечення в Україні." Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2022. № 4 (89). С. 67-72.
12. Диференціація життєвого рівня населення. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdvdg_rik/dvdg_u/duf2010_u.htm.
13. Доценко І., Возовик І. "Проблеми соціального страхування та напрями його модернізації в Україні." Журнал "Східна Європа: економіка, бізнес та управління". 2023. Випуск 6 (23). С. 542-546.
14. Дудченко Н. В. "Теоретичні аспекти функціонування системи соціального страхування." "Економіка і суспільство". 2021. В. 10. С. 75-78.
15. Єлагін В., Мартиненко Н. Особливості стратегічного планування розвитку пенсійної системи в Україні. Вісник НАДУ. Серія «Державне управління». 2022. № 2. С. 101-110.
16. Єфремова Г. В. Поняття і сутність загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності. Форум права. 2023. № 2. С. 256-260.
17. Звіти про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2015-2021 рр. URL: <https://www.pfu.gov.ua/byudzhet/zvit-pro-vykonannya-byudzhetu-pensijnogofondu-ukrayiny/>.
18. Звіт про чисельність пенсіонерів і суми призначених місячних пенсій станом на 01.01.2021 р. (форма 6-ПФ). URL: <https://www.pfu.gov.ua/2121585-zvit-pro-chyselnist-pensioneriv-i-sumy-pryznachenyh-misyachnyh-pensij-stanom-na01-01-2020-forma-6-pf/>.
19. Звіт про чисельність пенсіонерів і суми призначених місячних пенсій станом на 01.01.2022 (форма 6 – ПФ). URL: <https://www.pfu.gov.ua/1594678-zvitpro-chyselnist-pensioneriv-i-sumy-pryznachenyh-misyachnyh-pensij-stanom-na-01-01-2021-forma-6-pf/>.
20. Зріс розмір одноразових страхових виплат від Фонду. URL: <http://www.fssu.gov.ua/fse/control/lvv/uk/publish/article/91582;jsessionid=1F18F8C6582AF295B1F93D65B6F288D7>.

21. Кириченко А. В. Розвиток соціального страхування в Україні : монографія. К. : ЦП “КОМПРИНТ”, 2022. 197 с.
22. Кириченко А. В. Медична реформа та запровадження обов’язкового медичного страхування. URL: <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Economica/article/viewFile/11285/9889>.
23. Камінська О. Проблеми інституційно-правового забезпечення асистанської діяльності на страховому ринку України. Світ фінансів. 2022. № 1. С. 192-205.
24. Коверза В. С. Соціальне страхування в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2023. Вип. 5 (22). С. 85-89.
25. Козоріз Г. Г. Роль та місце соціального страхування в системі державних фінансів України. Вісник Університету банківської справи. 2024. № 1 (28). С. 110-117.
26. Козоріз Г. Г. Зарубіжний досвід формування ефективних інститутів соціального страхування. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук. пр. / Ін-т регіональних досліджень НАН України. 2022. Вип. 1 (99). С. 176-185.
27. Колосок А. М. Соціальне страхування в контексті становлення соціального діалогу. Актуальні проблеми економіки. 2008. № 3 (81). С. 129-135.
28. Конституція України : прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. К. : Агентство «Кн. пам’яті України». 1996. 79 с
29. Коцюбинська Є. Б. Сучасний стан соціального страхування в Україні. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2023. Вип. 2 (40). С. 33-36.
30. Кравченко М. В. Актуальні питання підвищення ефективності системи пенсійного забезпечення. Публічне адміністрування: наукові дослідження та розвиток. 2023. № 1 (7). С. 27-32.
31. Кропельницька С. О., Солоджук Т. В. Соціальне страхування : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2013. 336 с

32. Макаренко А., Нікулін А. Оцінка реформування єдиного соціального внеску в Україні. Економіка та держава. 2022. № 1. С. 15-18.
33. Мартиненко Н. Інституційні засади розвитку пенсійної системи України. Вісник НАДУ. Серія:Державне управління. 2023. № 3. С. 157-164.
34. Менеджмент соціального страхування : навч. посіб. / Л. Б. Баранник, В. В. Даценко, Л. О. Заволока, Н. М. Ткаченко. Дніпропетровськ: ДДФА, 2020. 204 с
35. Мерзляк А. В., Бубнов А. О. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. Публічне адміністрування: теорія та практика. 2021. Вип. 1 (19). С. 1-14. [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2020-01\(21\)/10.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2020-01(21)/10.pdf).
36. Міждисциплінарний словник зі страхування та ризик-менеджменту / [Р. В. Пікус, Н. В. Приказюк, О. М. Лобова та ін.]; за наук. ред. проф. Р. Пікус. К. : Логос, 2023. 508 с.
37. Міщук І., Віннічук І. Сучасний стан обов'язкового медичного страхування в Україні та шляхи його розвитку. Адміністративне право і процес. 2023. № 2. С. 110-114.
38. Москаленко О. В. Основні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування в умовах ринкової економіки : монографія. Харків : Юрайт, 2019. 400 с.
39. Мохова Ю., Писаренко Н. Стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні. Молодий вчений. 2021. № 1 (53). С. 468-472.